

Posudok na habilitačnú prácu

Lucia Lichnerová: Nemecká tlačaná kniha na slovenskom území do konca 17. storočia (1477 – 1699): vydavateľsko-funkčný konštrukt.

Predložená habilitačná práca sumarizuje, rozširuje a prehľbuje výskum nemeckojazyčnej knižnej produkcie v Hornom Uhorsku, ktorému sa Lucia Lichnerová, vychádzajúc zo svojej knihovedno-germanistickej profesionálnej orientácie, venuje systematicky od začiatku svojej akademickej dráhy. Štúdie Lucie Lichnerovej som ako literárny historik, venujúci sa nemeckojazyčnej kultúre v Uhorsku, vždy čítal s veľkým záujmom, pretože obohacovali moje poznatky o množstvo precízne získaných a bohatým pramenným materiálom podložených informácií z oblasti materiálnej knižnej kultúry, ktorú literárni vedci často недоceňujú. Takýmto obohatením je pre mňa aj najnovšia monografia habilitantky, ktorá je predmetom tohto posudku. Ako kombinácia kvantitatívneho zberu dát a kvalitatívnych analýz, zameraných najmä na stratégiu tvorby a marketingu nemeckojazyčnej literatúry (literatúry v širšom zmysle slova) hornouhorských tlačiarov, poskytuje dielo komplexný, veľmi jasne štruktúrovaný obraz o danej problematike. Za najzaujímavejšie považujem úvahy Lucie Lichnerovej nad vzťahom medzi importovanou nemeckou literatúrou, ktorú dokladuje za pomoci rôznych inventárov a testamentov na príklade súkromných knižných zbierok, a domácou nemeckojazyčnou spisbou. Autorka presvedčivo preukazuje závislosť domácich tlačených produktov od knižnej produkcie v nemeckých krajinách – či už v oblasti výberu tlačených titulov alebo ich grafického spracovania a marketingu a zároveň odkrýva tie priestory, kde domáca nemeckojazyčná spisba reagovala na lokálne čitateľské potreby (okazionálna literatúra, náboženská literatúra najmä v komunite evanjelikov a vzdelávacia literatúra).

Na základe skúmaného segmentu tak Lucia Lichnerová dospieva k omnoho širšej výpovedi o kultúrnom transfere a regionálnych kultúrnych špecifikách hornouhorských miest ako Levoča, Bardejov, Kežmarok, Žilina či Prešporok. Z môjho pohľadu tak potvrdzuje relevantnosť areálového a nie jazykovo-národného prístupu k dejinám literatúry v širšom zmysle (zodpovedajúcom aj ranonovovekému chápaniu pojmu literatúra). Dovolím si preto polemizovať z premisou tejto práce, ktorá zdôrazňuje opodstatnenosť jazykového kritéria pri určovaní hraníc skúmaného predmetu. Takéto vyhranenie nie je, samozrejme, a priori nesprávne, je istým spôsobom legitimované aj výskumnou tradíciou. Avšak mnohé z faktov, ku ktorým Lucia Lichnerová dospela, naznačujú, že kritérium jazyka je priúzke. Napr. už len skutočnosť, že až 78 % zachytených germaník vyšlo vo viacjazyčnej úprave alebo vplyv slovacikálnych germaník na knižnú produkciu v slovenskom a maďarskom jazyku, ktorý spomína autorka v závere práce (s. 167). ukazujú nevyhnutnosť skúmať knižnú produkciu v hornouhorských mestách vo vzájomnom prepojení a oslobodiť sa tak aj od zaväzujúcich a zväzujúcich tradícií vlastnej disciplíny. Možno si Lucia Lichnerová ani celkom neuvedomila, že jej výskumná cesta ju dovedla na celkom iné miesto než očakávala a práve v tomto vidím – a dúfam, že to nie je len moja vlastná odborná projekcia – jej najväčší odborný posun, sľubujúci do budúcnosti inovatívne výskumy.

Z pohľadu mojej vlastnej disciplíny a bádateľskej skúsenosti si dovoľím zopár väčších a menších kritických úvah. Zastávam sa najprv pri na prvé počutie bezproblémovo znejúcich atribútoch „nemecký“ a „slovenský“, používaných v práci priebežne už od samotného názvu. Keďže tieto atribúty, často aj nechtiac, spôsobujú istú etnicizáciu objektu, ku ktorému sa viažu, považujem ich v daných súvislostiach za nevhodné. Knihy, ktoré práca skúma, by som označil skôr za nemeckojazyčné, keďže kultúrne a geograficky nepatria do korpusu nemeckej „národnej“ spisby a v druhom prípade by som nehovoril o slovenskom území, ale o území dnešného Slovenska, keďže územie, o ktoré ide, v ranom novoveku ešte nemalo etnicky slovenský charakter. Takisto sa mi nezdá celkom korektné hovoriť v prípade hornouhorských tlačiarň ako Gutgesel či Brewer paušálne ako o slovenských tlačiarňach či o jednotlivých tlačiaroch danej doby ako o slovenských producentoch. Rovnako silne zjednodušujúce je hovoriť o nemecky hovoriacom obyvateľstve, kolonizujúcom územie Horného Uhorska od 12. resp. 13. storočia ako o nemeckom etniku (pozri s. 160). Zo štúdií niektorých historikov a etnológov je známe, že títo obyvatelia sa prevažne nevnímali ako etnicky súdržné spoločenstvo, dokonca ešte ani v 19. storočí, keď už v Uhorsku prebiehal proces vytvárania moderných národov. Pravda, rutinné používanie etnických atribútov, pripisujúce národnú identitu aj tam, kde o nej ešte nemôže byť reč, je pre historickú vedu na Slovensku typické a bežne sa akceptuje.

V niektorých prípadoch sa mi použité pojmy nezdajú najvhodnejšie alebo dostatočne ukotvené. Pri analýze titulných listov sa Lucia Lichnerová odvoláva na termín *typografický dispozitív* (s. 148 a nasl.), ktorý používa v nemeckej terminológii Ursula Rautenberg. Zdá sa mi, že prenosom pojmu dispozitív z oblasti diskurznej analýzy do oblasti typografie sa jeho jasnosť skôr stráca a pojem sa metaforizuje, hoci ho takto používajú aj takí významní knižní historici ako Roger Chartier. Pre opis typografických prvkov vhodnejšia, terminologicky neutrálnejšia sa mi zdá byť práca *Paratexty* od Gérarda Genetta, ktorá ponúka široké využitie pri opise formálnych prvkov knihy a všetkých jej častí, ktoré Lucia Lichnerová analyzuje (titulná strana, ilustrácia, dedikácia, predhovor atď.).

Genett by mohol habilitantku inšpirovať ešte aj v ďalšej oblasti. Prístup Lucie Lichnerovej k dejinám knižnej kultúry sa bez pochyby vyznačuje využívaním interdisciplinárnych inšpirácií z oblasti rétoriky, či marketingu. Ako literárny historik by som si želal, aby sa odvážnejšie zamerala aj na obsahy skúmaných kníh, od ktorých si zväčša udržiava odstup. Tak, ako by sa literárni vedci mali omnoho viac zaujímať o knihu ako materiálny predmet, tak by sa knihovedci mali odvážiť prepojiť ekonomicko-sociologicko-mediálne reflexie s interpretáciou obsahu. Inšpiratívnym, hoci trochu deskriptívnym spôsobom, sa to podarilo práve spomínanému Gérardovi Genettovi.

Pri analýze persuzívnych techník, ktorými publikácie získavali pozornosť čitateľa, používa Lucia Lichnerová pojmy z Aristotelovej *Rétoriky pathos, ethos a logos*, odvolávajúc sa aj na štúdiu Andrey Hrkovej. Lichnerovej analýzy pôsobia presvedčivo, len by som rád pripomenul, že u Aristotela sa tieto tri apely nevyskytujú jednotlivo, ale vždy v kombinácii v danom type prejavy (genera dicendi). Habilitantka ich však od seba oddeľuje. V kontexte

jej práce to má zmysel, len by bolo potrebné poukázať na metodologický posun, ku ktorému tak dochádza.

Tzv. jednoduché čítanie je v práci označené aj ako „nelineárne“ (s. 28). V oblasti výskumu čitateľskej gramotnosti sa za jednoduchší typ čítania podľa mojich vedomostí naopak považuje „lineárne“, t. j. horizontálne čítanie.

V prípade publikácií určených jednoduchšiemu publiku charakterizuje Lucia Lichnerová štýl týchto diel 17. storočia pomocou citátu Stanislava Šmatláka: „Je pochopiteľné, že v dielach určených na široký čitateľský konzum sa zložitá humanistická vetná konštrukcia postupne zjednodušuje a približuje ľudovému spôsobu vyjadrovania“ (s. 29). To, čo Šmatlák pozoroval na slovenskej literatúre, však nemusí nevyhnutne platiť pre literatúru v nemeckom jazyku a bolo by to treba preukázať štylistickou analýzou. Ako ukazuje napr. anglický germanista Erick A. Blackall v knihe *Die Entwicklung des Deutschen zur Literatursprache 1700 – 1775*, nemecký literárny jazyk sa až začiatkom 18. storočia začal odpútať od latinčinou ovplyvnenej syntaxe a lexiky. Pravda, v uhorských pomeroch tento vývin mohol prebiehať aj inak. Bolo by si treba na to „posvietiť“.

V prípade akademických peregrinácií zo Spiša na nemecké univerzity sa mi zdá vhodnejšie hovoriť o vzdelanostnej mobilite ako o vzdelanostnej mobilizácií (s. 80).

Práca je napísaná korektným odborným štýlom, ktorému nemožno vyčítať nič, iba ak istú suchopárnosť výkladu. Dejiny knižnej kultúry sú pritom vzrušujúcou súčasťou kultúrnych a intelektuálnych dejín. Za okrídleným „Habeant sua fata libelli“ sa často skrývajú priam detektívne dobrodružstvá. Skúmaná téma by si zaslúžila, aby autorka sprostredkovala čitateľom nielen vecné poznatky, ale aj niečo zo svojho entuziazmu pre tému, ktorej sa roky so zaujatím venuje.

Predložená práca predstavuje zásadný a vedecky plnohodnotný prínos k historickému výskumu knižnej kultúry na území dnešného Slovenska a preto navrhujem udeliť Mgr. Lucii Lichnerovej, PhD. vedecko-pedagogickú hodnosť „docent“ v odbore knižnično-informačné štúdiá.

Bratislava, 22. augusta 2018

doc. Mgr. Jozef Tancer, PhD.